

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.982/.983:343.34

DOI 10.32755/sjlaw.2019.03.087

Тимофєєва Н. В.,

кандидат юридичних наук, завідувач сектору почеркознавчих
досліджень, технічного дослідження документів

та обліку відділу криміналістичних видів досліджень

Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-1347-8276

ВИКОРИСТАННЯ ЗНАНЬ У ГАЛУЗІ ТЕХНІЧНИХ НАУК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

У статті йдеться про можливості використання знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. З позицій між-дисциплінарного підходу визначено можливості використання технічних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Запропоновано рекомендації щодо використання таких знань залежно від їх виду та конкретного складу злочинів, передбачених ст. 271–275 Кримінального кодексу України. Розкрито особливості проведення експертиз, конкретизовано предмет, об'єкти для проведення експертиз із урахуванням специфіки злочинів проти безпеки виробництва.

Ключові слова: *технічні знання; розслідування злочинів; злочини проти безпеки виробництва.*

Постановка проблеми. Історія і сучасний стан криміналістики свідчать про сталу і підвищену увагу науковців та практиків до проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів. Особливо це актуально для злочинів, які вчиняються у специфічних середовищах і пов'язані зі створен-

ням, експлуатацією та обслуговуванням складних технічних систем і механізмів, що потребують застосування праці людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення поняття, ознак, структури, видів та форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів неодноразово були предметом наукових досліджень у різні часи. Найбільш важливі аспекти цієї проблематики розглянуті у працях Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеевої, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, О. Ф. Долженкова, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, І. І. Котюка, В. С. Кузмічова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Ю. Ю. Орлова, Б. В. Романюка, М. Я. Сегая, О. П. Снігерьова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, В. Ю. Шепітька й ін.

Що стосується наукових праць, присвячених проблемам використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, то вони частково досліджені в роботі О. В. Таран (Київ, 2013 р.). Існує також низка робіт часів СРСР та більш сучасних, які підготовлені в Російській Федерації. Серед яких праці В. К. Глістіна, М. С. Грінберга, С. А. Квелідзе, М. П. Яблокова та ін. Згадані вчені зробили вагомий внесок у становлення і розвиток наукового знання, а їх роботи були та нині залишаються актуальними як для науки, так і практики. Водночас, зважаючи на зростаючі потреби правозастосовної діяльності, які зумовлені виникненням нових та поширенням деяких видів злочинів, що характеризуються підвищеною складністю розслідування, а також потребою в удосконаленні та подальшому розвитку науки, існує об'єктивна необхідність у дослідженні проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. Це також зумовлено тим, що відповідна проблематика на сьогодні залишається малодослідженою, а що стосується окремих видів злочинів проти безпеки

виробництва – не досліджено взагалі. Водночас збільшення кількості цих злочинів фіксується щорічно. Як засвідчили результати вивчення слідчої та судової практики, існує низка проблем, що потребують вирішення.

Метою статті є розроблення теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Виклад основного матеріалу. Як зазначається в літературі, на сьогодні всі наукові знання становлять єдину систему, структурні елементи якої (види знань) поділяються залежно від предмета та об'єкта пізнання. До системи наукових знань належать суспільні, природничі, технічні та математичні знання [1, с. 52].

Суспільні наукові знання включають такі напрями: філософія, логіка, етика, економіка, психологія, політологічні та юридичні науки.

Систему природничих знань становлять біологія, фізика, хімія, медицина, антропологія та ін.

Певну систему утворюють знання в галузі техніки, загально-теоретичні технічні знання, а також знання в галузі будівництва, енергетики, транспорту, різних видів виробництва [2, с. 101].

Математика, кібернетика, теорія операцій, семіотика, теорія програмування, статистика та інше становлять систему математичних знань.

Як свідчать результати вивчення слідчої практики, під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва найчастіше виникає потреба у використанні знань у галузі технічних наук: будівництва, вибухотехніки, криміналістичної техніки, техніки пожежогасіння (85 %); у галузі природничих наук: медицини, фізики, хімії (32 %), у галузі економіки та психології (19 %).

Незважаючи на те, що потреби у використанні знань у галузі технічних наук виникає майже в кожному випадку розслідування

злочинів досліджуваної категорії, слідчі не завжди усвідомлюють потенційні можливості залучення таких знань. На нашу думку, це пояснюється недостатнім рівнем їх професійної підготовки щодо особливостей розслідування злочинів проти безпеки виробництва, адже під час одержання профільної освіти цьому питанню не приділяється належна увага. У підручниках з криміналістики методика розслідування цих злочинів представлена в одиничних випадках, а на ознайомлення з науковими публікаціями слідчі, зазвичай, не мають вільного часу. Ситуація додатково ускладнюється тим, що до підслідності ОВС злочини проти безпеки виробництва віднесено у 2012 році, із набуттям чинності нового КПК України, до цього часу розслідування цих злочинів проводили слідчі прокуратури, оскільки слідчі ОВС не мають відповідного досвіду.

Убачається, що вирішенню зазначених проблем може сприяти формування системного та комплексного розуміння специфіки знань у галузі технічних наук, адже становлення та розвиток технічних наук завжди відбувається паралельно із розвитком відповідних видів техніки й технологічних процесів, а від правильної оцінки технічної (технологічної) складової виробничої діяльності під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва безпосередньо залежить об'єктивність та повнота розслідування. За допомогою правильного використання технічних знань під час розслідування злочинів досліджуваної категорії можливо з'ясувати важливі елементи механізму та обстановки вчинення злочину, правильно обрати тактику проведених слідчих (розшукових) дій тощо. Водночас справедливо і зауважити, що постійне оновлення та змінення виробничого обладнання, машин, механізмів та технологічних процесів, поява нових технічних засобів та особливостей їх використання унеможливорює створення універсальних рекомендацій, які можливо використовувати у всіх випадках, коли у слідчих виникає потреба в залученні технічних

знань. Проте комплексне розуміння специфіки технічних наук дозволить формувати в кожному конкретному випадку власну модель з використання технічних знань залежно від потреб конкретного розслідування. Іншими словами, слідчий зможе, по-перше, визначити, які саме технічні знання потрібні для виконання завдань розслідування, по-друге, визначити обсяг таких знань, по-третє, правильно обрати суб'єкта – носія потрібних знань.

Технічні науки (технології, інженерні науки) – це прикладні науки, які досліджують техніку та явища, що пов'язані з її створенням, розвитком та взаємодією природи та людини.

Технічні науки охоплюють різні види технологій, виробничих і технічних засобів та різні аспекти діяльності інженерів, забезпечуючи розрахунково-проектувальну, конструкторську, експлуатаційну сфери науково обґрунтованими знаннями, методиками й правилами.

Техніка – це предметні структури практики, технологічні та виробничі процеси, інфраструктура виробничої, і ширше – господарської діяльності, з одного боку, – продукт інженерної діяльності, а з іншого, – об'єкт технічного знання, на якому базується інженерна діяльність. У технічному знанні відображується досвід практичної діяльності як з боку процесуальної, до якої належить опис характеру та послідовності дій або технологічних перетворень, так і з боку опису властивостей предметних структур практики, технічних засобів, які функціонують у виробничо-технологічних процесах.

Технічні науки поділяють за предметом пізнання на науки про матеріали, енергію та технічні пристрої. Крім того, існує поділ на науки, які вивчають структури, функції та процесові ознаки технічних об'єктів. Виокремлюють також науки, що досліджують закони і принципи побудови нових технічних пристроїв, та такі, які являють собою теорію використання природних зако-

номірностей у технічних пристроях, що задовольняють суспільну практичну потребу та науки, які вивчають технологічні принципи масового виробництва й використання технічних пристроїв. У цьому випадку говорять про технічні та технологічні науки та стверджують, що перші – мають функцію пошуку та матеріалізації технічних ідей, а другі – пошук шляхів якнайшвидшого виробництва технічних пристроїв та їх найкращого використання для практики. Проте здебільшого виокремлюють загальнотехнічні науки, які дають загальну теорію технічних систем (теоретична механіка, електротехніка, опір матеріалів, теплотехніка, гідравліка, теорія механізмів і машин, технологія машинобудування та ін.) та окремі технічні науки (технологія зварювального виробництва, верстати та інструменти, автоматизація виробничих процесів, прилади точної механіки, технологія виробництва литва, робототехніка, інформатика та ін.). Цю структуру технічних наук можна вважати загальноприйнятною [3, с. 14].

Наведені положення, на нашу думку, в достатньому обсязі формують уявлення про специфіку технічних знань, їх види та носії, а також дозволяють визначити позиції міждисциплінарного підходу до дослідження особливостей злочинів проти безпеки виробництва та їх розслідування.

Із наведеного можна зробити висновок, що завдання розслідування пов'язані із необхідністю з'ясування питань, які стосуються виду, призначення, будови, особливостей функціонування об'єктів виробничого середовища, а також, що належать до проєктувальної, конструкторської та експлуатаційної сфер виробничої діяльності, можуть і повинні вирішуватись за допомогою використання технічних знань. Зрозуміло, що обсяг таких знань та межі їх використання будуть визначатись залежно від обставин розслідування. Так, буде різнитись обсяг та зміст знань у галузі техніки, які потрібні для з'ясування обставин порушень вимог законодавчих та інших інформативно-правових актів про охоро-

ну праці (ст. 271 КК України), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) та порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України), оскільки кожного разу потребуватимуть вирішення питання, пов'язаного зі специфікою кожного такого кримінального правопорушення.

Ознайомлення з практикою розслідування злочинів проти безпеки виробництва дозволило з'ясувати, які саме технічні знання є найбільш витребуваними, одержані результати додатково також оцінені з точки зору їх впливу на результати розслідування. Крім того, було виявлено недоліки роботи слідчих, що стосуються відмови, ігнорування від можливості використання технічних знань під час проведення розслідування, в той час як у цьому існувала об'єктивна потреба.

За результатами узагальнення досвіду використання технічних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, а також із урахуванням та з метою усунення недоліків у роботі слідчих, пропонуються такі рекомендації щодо можливостей використання технічних знань для виконання завдань розслідування. Для зручності переліки технічних знань згруповано залежно від виду діяльності суб'єктів (переважно інженерів), які є носіями таких знань.

Організація виробництва.

Загальні умови функціонування виробничого середовища: забезпечення випуску продукції (додержання планових показників, вимоги до якості); забезпечення умов раціональної експлуатації технологічного обладнання; контроль за додержанням положень техніки безпеки та охорони праці; своєчасне

забезпечення графіка планово-попереджувального ремонту обладнання, а також робіт, пов'язаних із модернізацією машин та апаратів. Питання, пов'язані із положенням трудового законодавства, матеріально-технічного забезпечення. Такі знання зазвичай необхідні під час розслідування злочинів, передбачених ст. 271 КК України.

Дослідницька діяльність.

Механізми фізичних, хімічних, біохімічних та мікробіологічних явищ у їх різних поєднаннях та пропорціях, які у сукупності складають певний виробничий процес. Практичний інтерес можуть становити закономірності цих процесів або сукупності процесів, що є основою для раціональної експлуатації машин, апаратів. Такі знання можуть використовуватись під час розслідування найбільш складних злочинів проти безпеки виробництва, а насамперед, у випадках, коли встановлення причинного зв'язку між травматичною подією та наслідками є проблематичним (ст. 272–275 КК України). Фахівці, які володіють такими знаннями, переважно працюють у науково-дослідних інститутах та спеціальних кафедрах навчальних закладів, у лабораторіях заводів, дослідницьких відділах, які є в таких проектних та конструкторських організаціях.

Конструкторська діяльність.

Розроблення технічної (конструкторської) документації: креслення, схеми, технічні умови, карти технічного рівня і якості, технічні пропозиції, ескізні проекти, технічні проекти тощо. Така документація розробляється відповідно до спеціальних вимог – комплексу державних стандартів, що встановлюють взаємопов'язані правила, вимоги і норми щодо розроблення, оформлення та обігу конструкторської документації, що розробляється і застосовується на всіх стадіях життєвого циклу виробу (під час проектування, розроблення, виготовлення контролів, приймання, експлуатації, ремонту, утилізації). Відповідні фахівці працюють

у конструкторських бюро, конструкторських відділах, науково-дослідних інститутах та промислових підприємствах. Потреба у використанні таких знань є нагальною під час розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Сервісне та технічне обслуговування.

Здійснення комплексу технічних та організаційних заходів у процесі експлуатації машин та апаратів з метою забезпечення ефективності виконуваних ними завданих функцій. Технічному обслуговуванню та сервісу підлягають усі технічні об'єкти, як ті, що працюють за прямим призначенням, так і ті, що перебувають на зберіганні, транспортуються, готуються до роботи після зберігання. Для сучасних складних технічних об'єктів (машин, апаратів, біореактивів, агрегатів, поточних ліній) встановлюються єдині правила сервісу та технічного обслуговування, які утворюють систему технічного обслуговування та відображаються у відповідній технічній документації. Структура системи технічного обслуговування враховує характер і умови експлуатації технічного об'єкта, включає перелік профілактичних робіт із зазначенням їх періодичності та складу необхідних для їх виконання фахівців, перелік необхідних інструментів, матеріалів, контроль за роботою вимірювальних приладів та ін. Такі знання потрібні під час розслідування практично всіх злочинів проти безпеки виробництва, коли настання шкідливих наслідків пов'язують із невиконанням (несвоєчасним, неякісним виконанням) сервісного (технічного) обслуговування виробничого обладнання машин, механізмів тощо.

Проектувальні роботи.

Специфіка проектування та відмінність від конструкторської діяльності полягає в тому, що проектування являє собою створення графічних моделей підприємств у цілому, окремих цехів, технологічних ділянок та ліній. За документацією, яка створюється в результаті виконання проектувальних робіт, здійснюється

будівництво та реконструкція наявних об'єктів. Відповідні фахівці володіють інформацією про машини, механізми, апарати, конвеєри, прилади серійного виробництва, а також про зарубіжну техніку. Такі знання часто потрібні для вирішення завдань розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Монтажні роботи.

Виконуються під час встановлення обладнання на споруджуваних і реконструйованих підприємствах та в окремих цехах. Такі роботи проводять спеціальні організації. Відповідні фахівці володіють знаннями у сфері машинних технологій, проектною документацією та організації монтажно-налагоджувальних робіт. За монтажем обладнання йде його налагоджування та випробування під навантаженням. При цьому виявляються можливі недоліки. Такі знання зазвичай потрібні під час розслідування злочинів, передбачених ст. 272, 275 КК України, а також інших злочинів проти безпеки виробництва, якщо травматична подія сталась під час виконання монтажних робіт [4, с. 137].

Висновки. Як вже було зазначено, не варто прагнути до створення універсальних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва, адже зважаючи на постійний розвиток та трансформацію технічної сфери, технічне знання так само змінюється та трансформується, тому запропоновані рекомендації виступають як орієнтир для обрання виду, визначення можливостей меж використання технічних знань та пошуку фахівця.

Список використаних джерел

1. Сорокотягина Д. А. Судебная экспертиза: учебное пособие. Ростов-на-Дону, 2006. 97 с.
2. Веренич И. В. Кустов А. М. Использование специальных знаний в процессе расследования преступлений, совершенных в сфере строительства, эксплуатации зданий и сооружений: монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 232 с.

3. Негодаев И. А. Философия техники: учебное пособие. Ростов-на-Дону: Центр ДГТУ, 1997. 562 с.

4. Зинева Л. А. Справочник инженера-строителя. 8-е издание. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 537 с.

Tymofieieva N.

USING KNOWLEDGE IN THE FIELD OF ENGINEERING AND INDUSTRIAL TECHNOLOGY SCIENCES WHILE INVESTIGATING CRIMES AGAINST PRODUCTION SAFETY

The article is dedicated to researching a number of topical issues concerning the use of special knowledge in the field of engineering and industrial technology sciences while investigating crimes against production safety. The genesis of scientific knowledge concerning special knowledge using while investigating crimes related to violation of safety rules in the workplace at different historical periods is analyzed. Theoretical foundations of the concept and forms of special knowledge using are defined and their peculiarities are revealed in order to investigate crimes against production safety. It is grounded that the criterion for distinguishing well-known and special knowledge is the necessity to use them in criminal proceedings. It is determined due to the subject of special knowledge using (except cases required by law when the use of special knowledge is compulsory). Recommendations on special knowledge using while conducting certain investigative (search) actions that are the most common in the practice of investigating the crimes under Art. 271-275 of the Criminal Code of Ukraine are proposed. The most widespread expert reviews in the practice of investigating these crimes are determined. They are: engineering and technical expert review on life and occupational safety and health, conducted to investigate the circumstances of an accident at work in order to determine its causes and mechanism, as well as persons responsible for safety, delineation their powers and areas of responsibility; electrical and technical expert review that is made in order to investigate engineering facilities containing electrical components, mostly for identifying the causes of production equipment failure and/or a breakdown, an accident; forensic medicine expert review that is intended in order to clarify issues related to personal injury, and above all, to determine material (technical) cause of an injury, to determine the nature of an object that caused the injury, mechanism of the injury.

Key words: special knowledge, crimes against production safety, investigation, investigator, expert, specialist, investigative (search) actions, expert review.

References

1. Sorokotyagina, D. A. (2006), *Forensic examination: a training manual*. Rostov-on-Don.
2. Verenich, I. V., Kustov, A. M. (2013), *The use of special knowledge in the investigation of crimes committed in the field of construction, operation of buildings and structures*, Yurlitinform, Moscow.
3. Negodaev, I. A. (1997), *Philosophy of technology: a training manual*. Center DGTU, Rostov-on-Don.
4. Zineva, L. A. (2006), *Handbook of a civil engineer*, Phoenix, Rostov-on-Don.